آسیب‌شناسی مقالات پژوهشی بانوان در حوزهٔ غدیر خم در دهه‌های ۷۰ تا ۹۰ شمسی

فهیمه جعفری جبلی[۱]

چکیده

اخبار فراوانی درباره واقعه غدیر خم توسط راویان زن نقل شده که گویای تلاش گسترده بانوان در پاسداری از این رویداد مهم و تاریخی است. در قرن‌های اخیر نیز بانوان به بحث و نظر در مورد غدیر خم پرداخته‌اند. در نوشتار پیش رو، مقالات پژوهشی بانوان در حوزهٔ غدیر خم در دهه‌های ۷۰ تا ۹۰ شمسی، بررسی آماری گردیده و ضمن تحلیل چکیده مقالات، سیر رویکرد آنها تبیین شده است. در این تحقیق، از روش فراتحلیل استفاده شده و پایگاه مقالات نورمگز، به‌عنوان منبع جمع‌آوری مقالات، مورد استفاده قرار گرفته است. نتایج پژوهش حاکی از آن است که در بازه زمانی مورد نظر در این نوشتار (۱۳۹۷ ـ ۱۳۷۹ش)، تعداد مقالات بانوان در موضوع غدیر خم، روندی صعودی داشته و تنوع رویکردهای مقالات در طی این سال‌ها، قابل توجه است. بیشترین تعداد مقاله، در دهه نود، و با رویکرد ادبی و رویکرد تاریخی، و سپس رویکرد کلامی و روایی بوده است. رویکرد بانوان به مطالعه غدیر خم، از سال ۱۳۹۰، به‌تدریج از نگاه تاریخی، قرآنی و روایی، به سمت و سوی مباحث کلامی ـ اعتقادی و مردم‌شناسی رفته است.

واژگان کلیدی: امیرالمومنین علیه‌السلام، غدیر خم، آسیب شناسی مقالات، بررسی آماری، پژوهش‌های بانوان.

۱. دانش آموخته سطح سه رشته تبلیغ گرایش حج، جامعة الزهراء علیهاالسلام، قم، ایران؛ fg30304040@gmail.com.

مقدمه

درباره امام علی علیه‌السلام، کتاب‌ها، مقالات و حتی کتابشناسی‌های زیادی نوشته شده و امر جانشینی ایشان و رخداد غدیر خم، همواره مورد توجه اقشار متفاوت پژوهشگران و نیز پژوهش‌هایی در سطوح مختلف بوده است. برخی از این پژوهش‌ها در قالب کتاب، برخی در قالب مقاله و بعضی نیز به‌عنوان پایان‌نامه ارائه شده است. هرچند در طول ادوار گذشته، حجم انبوهی از پژوهش‌ها و تحقیقات ارزنده علمی، توسط نویسندگان مسلمان و غیرمسلمان در موضوع غدیر خم به انجام رسیده است، اما این تحقیق بر آن است تا پژوهش‌های بانوان با موضوع غدیر خم را که در طول سه دهه اخیر، در نشریات ایران به چاپ رسیده است، مورد توجه قرار دهد و بتواند پاسخگوی این سؤال باشد که: «سیر مقالات پژوهشی بانوان در حوزهٔ غدیر خم در دهه‌های ۷۰ تا ۹۰ چگونه است؟». در بررسی‌های انجام‌شده در مورد این موضوع، پیشینه‌ای یافت نشد و می‌توان ادعا کرد نوشتار حاضر، در این عرصه، کار جدیدی به شمار می‌رود. جمع‌آوری تمام مقالات بانوانی که به موضوع غدیر خم توجه کرده‌اند، کاری زمان‌بر، دشوار و نیازمند پیگیری است؛ از همین رو، محدوده زمانی خاصی تعیین شد. در ارائه همه مباحث، حتی در پرداختن به محتوای مقالات، «عنصر زمان» که از ویژگی‌های مهم روش تحقیق تاریخی است، مورد توجه قرار گرفت و تلاش شد پس از گونه‌شناسی مقالات، از هریک نمونه‌ای ارائه شود. بر این اساس، جامعه آماری این تحقیق، به مقالاتی اختصاص یافت که بانوان به تنهایی و یا به‌صورت کار مشترک بانوان و آقایان، درباره غدیر خم نگارش یافته و در پایگاه «نورمگز»، به‌عنوان یکی از جامع‌ترین بانک‌های اطلاعات علوم اسلامی و انسانی، ثبت شده است. در بررسی نهایی معلوم شد که فراوانی مقالات یافت‌شده، ۶۵ مورد است.

برای دستیابی به هدف مقاله، در این نوشتار، «روش تحقیق فراتحلیل» به‌عنوان یک شیوه پذیرفته‌شده در حوزه علوم انسانی است (عابدی و همکاران، ۱۳۸۵، ص۱۲۲) مورد استفاده قرار گرفت. «فراتحلیل» روشی است که اولا: در آن، تغییرپذیری موجود در نتایج مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده اندازه‌گیری می‌شود تا بتوان بر اساس اطلاعات حاصله، خلاصه‌ای کلی و آماری از نتایج آنها ارائه نمود. ثانیاً با به‌کارگیری این روش، می‌توان متغیرهای موجود

در پژوهش را معین نموده و تغییرات موجود در بین یافته‌های پژوهش‌های متعدد را تبیین کرد. (زاهدی و محمدی، ۱۳۸۴، ص۵۸)

جامعه کنونی ما که از آن به‌عنوان جامعه‌ای در حال گذار یاد می‌شود و در چالش میان سنت و مدرنیته گرفتار آمده است، تحول و دگرگونی را در همه ابعاد، به‌ویژه در حوزه تربیت انسانی تجربه می‌کند. بروز و حضور مدرنیته، همه جلوه‌های زندگی را تحت تأثیر قرار می‌دهد: نوع رسانه و محتوای آن، خانواده و محتوایش و همچنین نوع و محتوای مطالب آموزشی و نوع و محتوای اقتصاد، از جمله عوامل تأثیرگذار در این میان است. «مدرنیته به‌واسطه عمق و ژرفای تقابلی که با اساس مؤلفه‌های تربیت اسلامی دارد، در تضاد آشکار با تحقق تربیت اسلامی است. این نکته مهم را می‌توان در پس تشریح اصول، مبانی و اهداف «تربیت اسلامی» و «مدرنیته» روشن ساخت؛ چراکه تربیت اسلامی، مهم‌ترین دغدغه ما است که بر مبنای ایده «تعالی و صیرورت» بنا شده است و مدرنیته بی‌محابا، به فرهنگ اسلامی ـ ایرانی هجوم برده و مبتنی بر ایده «حلولی و این‌جهانی» است.» (کیانی، ۱۳۹۲، ج۱، ص۱)

این پژوهش قصد دارد تصویری از حوزه مطالعاتی غدیر خم توسط بانوان در سه دهه در ایران ارائه دهد تا خوانندگان با مطالعه این اثر بتوانند نگاهی جامع نسبت به این موضوع در بازه زمانی خاص توسط بانوان به دست آورند.

جامعه آماری

در این پژوهش، آن بخش از مقالات بانوان که به حوزه علوم انسانی پرداخته، مورد توجه قرار گرفته است. گستردگی حجم و نیز تعداد مقالات، همچنین فرصت زمانی کوتاه باعث شد تا تنها چکیده‌های مقالات در جامعه آماری قرار گیرد. محدوده این نوشتار، به مقالاتی اختصاص یافته که در بازه زمانی سال‌های ۱۳۷۹ تا ۱۳۹۷ تألیف شده است.

مقایسه رویکردها در سال‌های مختلف

مقالات نوشته‌شده علمی پژوهشی بانوان در حوزه غدیرخم در دهه‌های ۷۰، ۸۰ و ۹۰، با رویکردهای متفاوتی نگاشته شده است که می‌توان آنها را در پانزده عنوان ذیل دسته‌بندی

نمـود: قرآنـی، روایـی، تفسـیری، کلامـی، تاریخـی، ادبـی، هنـری، جغرافیایـی، ادبیـات عرب، مردم‌شناسـی و مقالاتـی از نـوع ترکیبـی: قرآنـی ـ روایـی، روایـی ـ تاریخـی، کلامـی ـ عرفانـی، کلامی ـ تاریخی و کلامی ـ تفسیری.

در دهـه ۷۰، مقـالات با چهـار رویکرد: هنری، روایی، قرآنی ـ روایـی و کلامی ـ عرفانی ارائه شـده‌اند. در دهـه ۸۰، ده رویکـرد: روایـی، تاریخی، علوم قـرآن، کلامی، ادبـی، هنری، ادبیات عـرب، روایـی ـ قرآنـی، کلامـی ـ تاریخـی، کلامـی ـ تفسـیری و در دهـه ۹۰ نیـز سـیزده رویکرد متفـاوت احصـاء شـد که عبارت‌اند از: علوم قرآنی، روایی، تفسـیری، کلامـی، تاریخی، ادبی، هنـری، جغرافیایـی، ادبیـات عرب، مردم‌شناسـی و مقالاتـی از نوع ترکیبی: روایـی ـ تاریخی، کلامی ـ عرفانی و کلامی ـ تفسیری.

در آغـاز، توجـه به حجم و تعداد تألیفاتی که از بانوان در قالب مقاله، اختصاص به غدیر و مباحث پیرامون آن دارد، ضروری به نظر می‌رسد. نمودار زیر بیانگر این مهم است.

نمودار ۱ ـ آمار کل مقالات مورد پژوهش

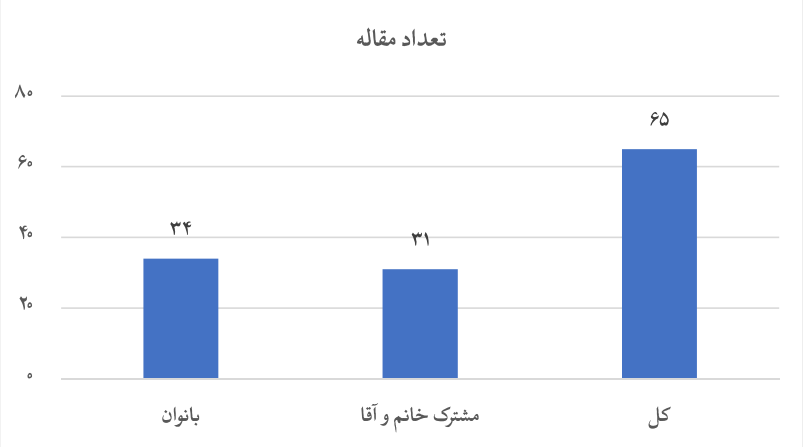

توصیف کلی مقالات

تعداد مقالات مورد نظر در این پژوهش، ۶۵ مقاله است که شامل مقالات بانوان و همچنین کار مشترك آنها با آقایان است. از این تعداد، ۳۱ مورد به مقالات مشترك اختصاص دارد و ۳۴ مقاله، توسط بانوان پدید آمده است.

نمودار ۲ ـ فراوانی مقالات (عام و خاص)

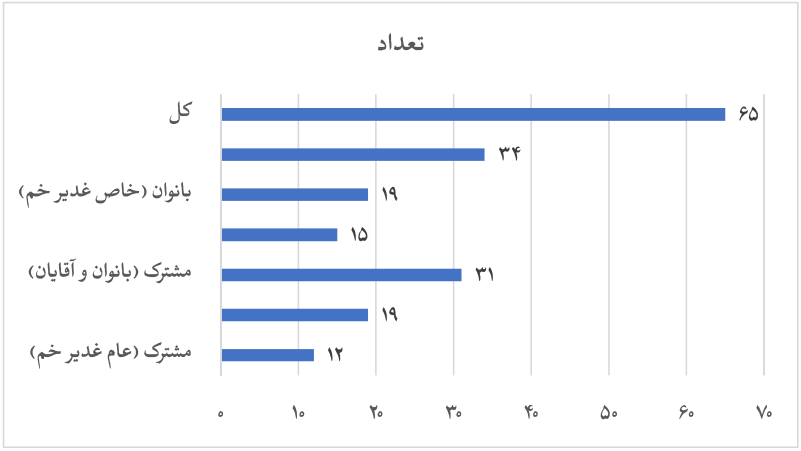

مقالات مورد نظر این پژوهش، به‌صورت عام یا خاص، به موضوع غدیر خم پرداخته‌اند. بدین شرح که از مجموع ۳۴ اثر نگارشی بانوان، ۱۹ مقاله، اختصاص به اصل موضوع غدیر خم دارد. ۱۵ مقاله نیز به شکل عام، بدین موضوع پرداخته است؛ به این معنا که غدیر خم، بخشی از موضوع مقاله را به خود اختصاص داده است. از تعداد ۳۱ نگاشته مشترك (بانوان و آقایان)، ۱۹ مقاله، خاص غدیر خم و ۱۲ مقاله، رخداد غدیر را بخشی از کار خود قرار داده‌اند.

نمودار ۳ ـ فراوانی مقالات بر اساس دهه‌ها و با مقیاس درصد است.

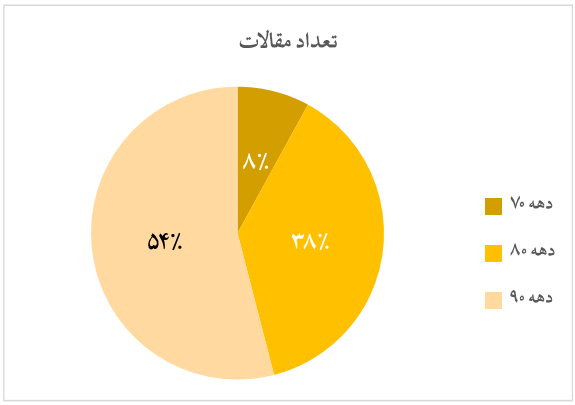

حجم نگارش این مقالات، در طی سال‌ها و دهه‌های متفاوت، فراز نشیب‌هایی داشته است. در دهه‌ی ۷۰، پنج مقاله و در دهه‌ی ۸۰، بیست‌وپنج مقاله و در دهه‌ی ۹۰، تعداد سی‌وپنج مقاله تدوین‌شده است. در این میان بیشترین تعداد مقالات مربوط به دهه ۹۰ و سال ۱۳۹۳ است. به‌طوری‌که در سال ۱۳۹۳ بیشترین حجم مقاله را، با انواع متفاوت رویکردها می‌توان مشاهده کرد.

نمودار ۴ ـ فراوانی رویکرد مقالات در دهه‌ها

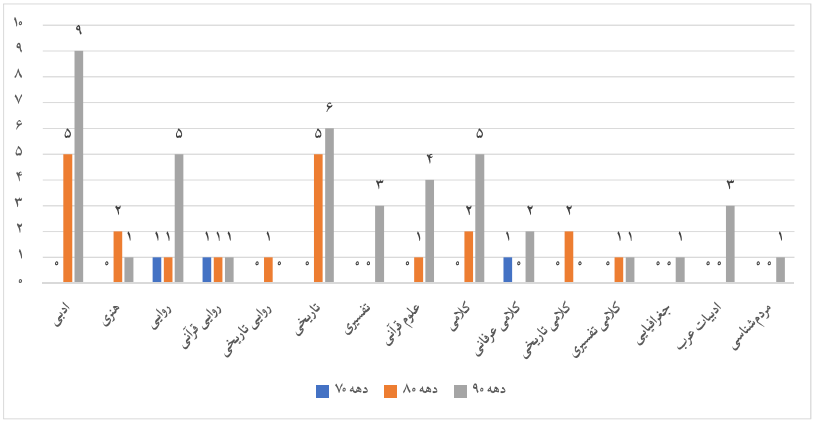

در تفصیل این مسئله می‌توان نمایی به‌صورت ذیل بر اساس سال، تعداد و رویکرد مقالات مرتبط، ارائه کرد:

ـ سال ۱۳۷۹، سه مقاله با رویکرد کلامی ـ عرفانی، روایی و قرآنی ـ روایی؛

ـ سال ۱۳۸۰، دو مقاله با رویکرد هنری و قرآنی ـ روایی؛

ـ سال ۱۳۸۱، یک مقاله با رویکرد هنری؛

ـ سال ۱۳۸۲، مقاله‌ای یافت نشد؛

ـ سال ۱۳۸۳، یک مقاله با رویکرد کلامی ـ تاریخی؛

ـ سال ۱۳۸۴، دو مقاله با رویکرد تاریخی و قرآنی ـ روایی؛

ـ سال ۱۳۸۵، یک مقاله ادبی؛

ـ سال ۱۳۸۶، سه مقاله با نگاهی ادبی، تاریخی، کلامی؛

ـ سال ۱۳۸۷، یك مقاله با رویکرد کلامی

ـ سال ۱۳۸۸، سه مقاله با رویکردهای علوم قرآن، ادبی و کلامی ـ تفسیری؛

ـ سال ۱۳۸۹، هفت مقاله، شامل سه مقاله با موضوع تاریخی، یك مقاله کلامی ـ تاریخی، دو مقاله ادبی و یك مقاله روایی؛

ـ سال ۱۳۹۰ شش مقاله، شامل دو مقاله ادبی، یک مقاله تاریخی، یك مقاله کلامی، یك مقاله ادبیات عرب و یك مقاله با موضوع علوم قرآن؛

ـ سال ۱۳۹۱، یك مقاله با موضوع ادبی؛

ـ سال ۱۳۹۲، چهار مقاله، به‌صورت دو مقاله ادبی و یك مقاله کلامی و یك مقاله مردم‌شناسی؛

ـ سال ۱۳۹۳، نه مقاله شامل: دو مقاله تاریخی، دو مقاله ادبی، دو مقاله کلامی و در موضوعات ادبیات عرب و علوم قرآنی و تفسیر، هرکدام، یك مقاله؛

ـ سال ۱۳۹۴، هشت مقاله با موضوعات روایی، کلامی، تفسیری، تاریخی، علوم قرآنی، ادبیات عرب، روایی ـ تاریخی و کلامی ـ تفسیری؛

ـ سال ۱۳۹۵، هشت مقاله در رویکرد تفسیری، روایی، تاریخی جغرافیایی، هنری، ادبی و کلامی ـ عرفانی؛

ـ سال ۱۳۹۶، چهار مقاله با رویکرد روایی، تاریخی، کلامی ـ عرفانی و علوم قرآنی؛

ـ سال ۱۳۹۷، یك مقاله روایی.

مرور فراوانی مقالات در این سه دهه حکایت از آن دارد که در سال ۹۱، یك مقاله و در سال ۹۲ ، چهار مقاله، در سال ۹۳ و ۹۴، به ترتیب نه و هشت مقاله و در سال‌های ۹۵ و ۹۶ و ۹۷، به ترتیب هشت و چهار و یك مقاله به چاپ رسیده، اما در کل دهه ۷۰، فقط شش مقاله یافت شده است. جدول شماره ۵، بیانگر فراوانی مقالات در طول بازه زمانی این مقاله است.

نمودار ۵ ـ درصد رویکردها از تعداد کل مقالات

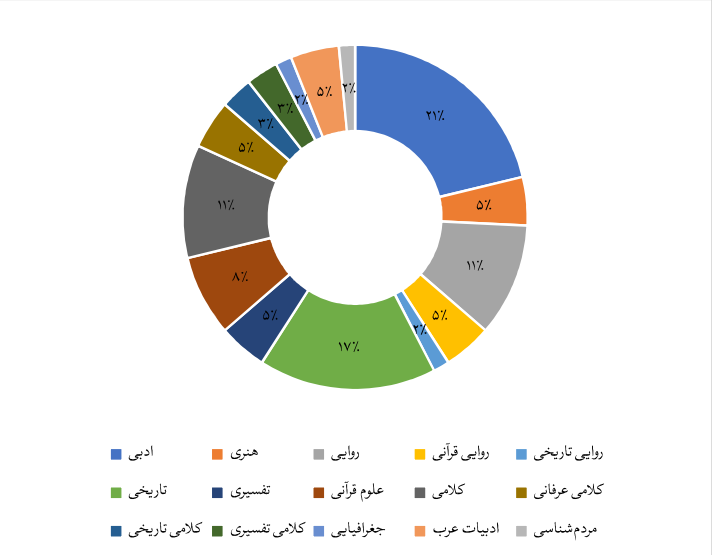

نگاهی مقایسه‌ای بین مقالات نوشته‌شده با موضوع غدیر خم در دهه‌های ۷۰، ۸۰ و ۹۰، بیانگر آن است که در این سه دهه، تعداد مقالات، افزایش یافته است؛ به‌طوری‌که در دهه ۷۰، پنج مقاله و در دهه ۸۰، بیست‌وپنج مقاله و در دهه ۹۰، سی‌وپنج مقاله به نگارش درآمده است. همچنین از جهت رویکرد، در دهه ۷۰، رویکردها محدودتر و بیشتر نویسندگان از دریچه روایی و قرآنی به رخداد غدیر نگریسته‌اند. این بدان معناست که هنوز ابعاد دیگر غدیر خم مورد توجه قرار نگرفته است؛ درحالی‌که در دهه ۸۰، تنوع رویکردها مشاهده

می‌شود. در این دهه، رویکردهای تاریخ، کلام و ادبیات، بیشترین نوع نگارش‌ها را به خود اختصاص داده است.

در دهه ۹۰، این تنوع رویکردی افزایش پیدا کرده و علاوه بر رویکردهای دهه‌های قبل، نگاشته‌ها بیشتر به عرصه‌های تفسیری، عرفانی، جغرافیایی، ادبیات عرب و مردم‌شناسی ورود پیدا کرده است. رویکردهای روایی، تاریخی، کلامی و ادبیات، بیشترین نوع رویکردها در این دهه است. این مطالب نشان می‌دهد که در طی این دهه‌ها، سؤالات جدیدی در ابعاد دیگر غدیر خم مطرح شده که توجه نویسندگان را به این عرصه‌ها جلب کرده است. این تغییر رویکردها و تحولات در آثار و تألیفات مؤسسات آموزشی ـ پژوهشی و حوزه‌های علمیه کشور، نمایان است. برخی از عوامل بیرونی، تحولات اجتماعی، رشد و توسعه وسایل ارتباط جمعی و نیازهای جدید از یک‌سو و حضور پررنگ بانوان از سویی دیگر، باعث شده است ابعاد دیگری از غدیر خم مورد تحلیل و توجه بانوان پژوهشگر قرار گیرد.

با توجه به جدول و آمار ارائه‌شده با موضوع محور رویکردهای مقالات، می‌توان بدین نتیجه رسید که بیشترین تعداد مقاله‌ها، در دهه ۹۰ و با رویکرد کلامی درباره غدیر بوده است و این بیانگر آن است که تحول چشمگیری در نگرش نویسندگان نسبت به مسائل کلامی ـ اعتقادی صورت گرفته است که علت این امر را می‌توان در بستر اجتماعی ـ فرهنگی و تعامل ایران با دیگر سرزمین‌ها جستجو کرد.

ازاین‌رو، تحولات روز موجب شد تا شبهات و سؤالات جدیدی درباره غدیر خم، به‌عنوان یکی از اعتقادات مهم شیعه، در اذهان مردم ایجاد شود. نسل جوان که با افکار و اندیشه‌های دنیای مدرن بیگانه نیست، بیش از هر قشر دیگری، در معرض این تلاطم و دگرگونی قرار دارد. امروزه جوان به دنبال پاسخ پرسش‌هایی است که در حوزه مسائل دینی با آن مواجه شده است. پاسخ به این شبهات فکری ـ دینی می‌تواند علتی برای این تعدد مقالات کلامی غدیر باشد و شاید بتوان گفت افزایش حضور بانوان «در عرصه‌های علمی» در دهه‌های اخیر از یک طرف و بروز این سؤالات از جهتی دیگر، موجب شده تا بانوان پژوهشگر به دنبال پاسخ این پرسش‌ها برآیند.

نمونه‌هایی از مقالات

پژوهش‌های تاریخی مسلمانان در گذشته، بسیار جدی و قوی نگارش یافته است و این پژوهش‌ها، در نیم قرن اخیر، رو به ضعف نهاده و در دهه‌های کنونی، باز به سمت رشد و بالندگی است؛ با این تفاوت که آنچه رشد داشته، روش تاریخی مدرن است. با نگاهی به عناوین مقالات سال‌های دهه ۷۰ و ۸۰ درمی‌یابیم زمینه‌های تاریخی غدیر، بیشتر مورد نظر پژوهشگران بوده است، اما در دهه ۹۰، زمینه‌های تاریخی که در دو دهه قبل بررسی شده، به‌عنوان مفروضات قرار گرفته و جای خود را به موضوعات کلامی ـ اعتقادی داده است.

مقاله‌ای با عنوان «نخستین اندیشه‌های شیعی» توسط خانم ارزینا لالانی نگاشته شده است. لالانی مانند مادلونگ، جریان جانشینی فرزندان و خویشاوندان پیامبرﷺ را، بعد از ذکر برخی از آیاتی که در شان و منزلت امیرمؤمنان علیه‌السلام و اهل بیت علیهم‌السلام نازل شده است، بازگو می‌کند و معتقد است: «قرآن، مقامی بس والا را که والاتر از بقیه مؤمنان است، به اهل بیت پیامبر داده است... از نظر شیعه، پیامبر به شیوه خود، مسلمانان را برای این امر آماده کرده و پیش از آنکه به طور رسمی و علنی، انتصاب علی علیه‌السلام را به جانشینی خود اعلام نماید، دلالات و اشاراتی در این مورد داشته است». لالانی در نهایت می‌گوید: «به نظر عجیب می‌آید که پیامبرﷺ به زعم اهل سنت، جانشینی برای خود تعیین نکرده باشد. اگر چنین بوده باشد، ابوبکر که صریحاً عمر را به جانشینی خود برگزید و حتی آن را به قید کتابت درآورد، بایستی سنت پیامبر را زیر پا نهاده باشد». (لالانی، ۱۳۸۱، ص۱۲ و ۲۹)

در دهه ۸۰، نگارش مقالات میان‌رشته‌ای، از جمله، تاریخی با رویکرد کلامی، مد نظر نویسندگان قرار گرفته است. نمونه آن می‌توان مقاله فهیمه فرهمندپور با رویکرد کلامی ـ تاریخی با عنوان «جانشینی پیامبرﷺ؛ انتقال کاریزما» را نام برد. نویسنده در این مقاله، تلاش‌های مخالفان جانشینی پیامبرﷺ را در قالب نظریه روزمرگی کاریزمای ماکس وبر بررسی کرده است. (فرهمندپور، ۱۳۸۳، ص۵)

از دیگر آثاری که با رویکرد تاریخی به غدیر پرداخته، مقاله فاطمه سادات ارفع، با عنوان «حامیان ولایت (رثاء بانوان شیعه در حمایت از ولایت)» است. در این مقاله، به معرفی پنج زن

سخنور شیعی در زمان معاویه و فعالیت‌های آنان پرداخته شده است. از نکات مهم و قابل توجه در خصوص این زنان، شجاعت، درایت، فصاحت و بلاغت در کلام، استفاده از شعر و عبارات متقن برای دفاع از اعتقادات خود، به‌ویژه حمایت از مقام ولایت و امامت حضرت علی علیه‌السلام است. یکی از این بانوان، با نام «ام براء» است که از وی به‌عنوان فردی در تاریخ یاد می‌شود که تلخ‌ترین و گزنده‌ترین سخنان را در مقابل معاویه بیان داشته است. وی در سخنان خود با معاویه، به غصب حکومت از جانب او و خاندانش و ناحق بودن خلافتش اشاره کرده و به دفاع از مقام ولایت حضرت علی علیه‌السلام و شأن و منزلت ایشان پرداخته است». (ارفع، ۱۳۸۴، ص۶۹)

مقاله «مرز نوآوری و بدعت» تألیف خانم مرضیه پاك‌روان نیز با رویکرد قرآنی ـ روایی به غدیر، نگارش یافته است. نویسنده پس از مفهوم‌شناسی و تعریف عناوین مقاله خود، در قسمتی با عنوان نقد، چنین به بیان جریان غدیر خم پرداخته است: «پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله در حجة‌الوداع، در برابر هزاران چشم نظاره‌گر و گوش شنوای آخرین پیام‌های وحی، با صراحت، انتقال ولایت خود را به‌عنوان آخرین نبی الهی به اولین وصی خود، اعلام فرمود». نویسنده ثابت نموده که آیه اکمال، در کتاب‌های روایی فرقه‌های اسلامی، مطرح شده و مورد قبول همگان است، اما فرقه‌های اسلامی ادعا دارند با تغییر زمان، حکم آن تغییر کرده و حکم جدیدی جایگزین شده است و نگارنده در این قسمت، این تغییر حکم را با مفهوم بدعت تطبیق داده است. (پاك‌روان، ۱۳۸۴، ص۲۵)

مقاله «خاورشناسان و واقعه غدیر خم» با رویکرد کلامی، کار مشترک ناهید برومند و محمدعلی محمدی قره‌قانی، از جمله این مقالات است. نویسنده معتقد است: «نظر مستشرقان در برخورد با تفکر شیعی، به طور عام و در برخورد با واقعه غدیر خم به طور خاص، نشان از آن دارد که مستشرقان نتوانسته‌اند به عمق تعالیم ادبیات شیعی، رهنمون شوند و غالب آنچه خاورشناسان درباره شیعه عرضه کرده‌اند، از طریق منابع غیرشیعی به دست آورده که با نوعی تعصب نیز همراه بوده است». (برومند و محمدی قره‌قانی، ۱۳۸۶، ص۱۱۲)

با دقت در نگاشته‌های دهه ۸۰ به نظر می‌رسد از سال ۱۳۸۶، به‌تدریج توجه بانوان به دیدگاه شرق‌شناسان درباره غدیر خم، جلب شده است. البته شرق‌شناسانی که درباره غدیر

خم و جانشینی پیامبرﷺ سخن گفته‌اند و مکتوباتی دارند تعدادشان کم و محدود است. (شمس، ۱۳۸۷؛ pajoohe.ir)

نگاه کلامی موجب شده است تا در سال‌های اخیر، ادیبان و شعرا نیز نگاهی نو به غدیر خم داشته باشند و اشعاری با این دیدگاه بسرایند و همچنین غدیریه‌های گذشتگان را از این زاویه تحلیل کنند. مقاله‌ای که با رویکرد ادبی، به واقعه غدیر نگریسته و از بعد تاریخی غدیر، فاصله گرفته است مقاله «جایگاه والای امام علی علیه‌السلام و حقیقت متجلی در غدیر خم در آیینه غدیریه‌های شریف رضی، ابوفراس همدانی و ابن رومی» کار مشترك رعنا نصیرپور ملکی و حمید والی‌زاده است. در این نوشتار، نویسنده تلاش داشته با نگاهی نو به ترجمه و تحلیل اشعار، تصویری راستین از احساس فطری و خرد پاك این شاعران بزرگ نسبت به واقعه غدیر خم و جایگاه والای امیرالمؤمنین علیه‌السلام ارائه نماید. (نصیرپور و والی‌زاده، ۱۳۹۲، ص۱۰۳)

در عصر حاضر، نگاه تقریب مذاهبی[1] و برون‌دینی در ایران و دیگر جوامع، توجه اندیشمندان و نخبگان را به خود جلب کرده است. «بررسی واقعه غدیر خم در شعر شاعران مسیحی»، عنوان مقاله‌ای با رویکرد ادبی است که نگاه برون‌دینی دارد. این مقاله، به احوال و اشعار چند تن از شاعران مسیحی که به خیل غدیریه‌سرایان پیوستند، از جمله پولس سلامه، عبدالمسیح الانطاکی، جورج شکور، جوزف هاشم و... اشاره دارد. (شریفیان و مجیدی، ۱۳۹۲، ص۱۲۱)

از دیگر مقالاتی که در راستای پاسخگویی به شبهه‌افکنی‌های فضای مجازی و با رویکرد جغرافیایی تدوین شده است، مقاله «هواشناسی غدیر» است. نویسنده مقاله، این شبهه که «واقعه غدیر خم، مصادف با اسفندماه بوده و در این فصل، هوا گرم نیست، پس غدیر و امر جانشینی پیامبرﷺ واقعیت ندارد» را صحیح نمی‌داند و در پاسخ بدان می‌گوید: «گرمای هوا در زمستان در آن منطقه جغرافیایی، بعد علمی و عقلی یا عادی ندارد. در روز غدیر، با استناد

۱. «امروز دنیای اسلام، نیازمند تقریب مذاهب است. در این تقریب، همان طور که مکرر گفته شده، غرض این است که فرقه‌های اسلامی، در مقام فکر و اعتقاد، به یکدیگر نزدیک شوند. ای بسا برخی از تصورات فِرق نسبت به یکدیگر، با مباحثه و مذاکره، به استنتاج خوبی منتهی بشود. شاید بعضی از سوءتفاهم‌ها برطرف و بعضی از عقاید، تعدیل و بعضی از افکار، به طور واقعی به هم نزدیک بشود. البته اگر این بشود، بسیار بهتر از هر شکل دیگر است. حداقل این است که بر روی مشترکات تأکید بشود. این گفتگوها و مذاکرات، کمترین فایده‌اش این خواهد بود؛ بنابراین، باید از طرح مسائل تفرقه‌انگیز خودداری بشود.» (بیانات مقام معظم رهبری در گردهمایی نخستین دوره شورای عالی مجمع التقریب بین المذاهب الاسلامیه، ۱۳۷۰/۰۷/۰۱)

به روایات اهل سنت، هوا به‌شدت گرم بوده است و انکار گرمی هوا، مساوی با تکذیب صحت صحاح و بی‌تأثیر در رخداد غدیر خم می‌باشد». (مکی، موسوی واعظ و آهنگران، ۱۳۹۵، ص۶۵)

البته اختلافات درون‌مذهبی (بین فرقه‌های شیعی و بین فرقه‌های اهل سنت) و برون‌مذهبی (بین شیعه و سنی) را می‌توان یکی دیگر از دلایل روی آوردن به رویکردهای کلامی در تألیفات غدیری بیان کرد. همچنین از طرفی، افزایش حضور بانوان در عرصه‌های علمی و نگاه تمدنی اسلام[1] و تشویق به تبادل آرا و اندیشه‌ها، ضرورت تألیف مقالات با نگاهی تمدنی را دوچندان نموده است. هجمه‌هایی[2] که به ارزش‌های دینی و ملی وارد می‌شود، دستگاه‌های حکومتی، مراکز آموزشی[3] و مؤسسات علمی ـ پژوهشی[4] را بر آن داشته تا با آسیب‌شناسی جدی نسبت به این امور، نقایص و کمبودها را اعلام کنند.

از جمله مقالاتی که روش‌شناسی علامه امینی در کتاب «الغدیر» به واقعه غدیر خم را به تصویر کشیده است، مقاله‌ای با رویکرد حدیثی است که به «روش‌شناسی استنادهای علامه امینی در اثبات ولایت امام علی علیه‌السلام در الغدیر» پرداخته است. علامه امینی در کتاب الغدیر، در همه استنادها، افزون بر واقعه غدیر خم و انتصاب حضرت علی علیه‌السلام برای جانشینی، به بیان فضایل ایشان پرداخته و همچنین در مسیر اثبات ولایت، شعرهایی از شاعران ذکر کرده است. «البته در بیان نام شعرا، تنها به گروهی از شاعران بسنده نمی‌کند و اشعاری از شاعران عامی و دانشمند، عرب و غیرعرب، مسلمان و غیرمسلمان و حتی مخالف حضرت

۱. «شما ببینید در چهار قرن اول اسلامی، اسلام چه کرده است ویل دورانت در تاریخ تمدن می‌گوید تمدنی شگفت انگیزتر از تمدن اسلامی وجود ندارد. اگر اسلام طرفدار ثبات وجود و یک نواختی می‌بود، باید جامعه را در همان حد اول جامعه عرب نگاه بدارد؛ حال آنکه تمدن‌های وسیع و عجیب را در خودش جمع کرد و از مجموع آنها تمدن عظیم‌تری را به وجود آورد». (مطهری، ۱۳۹۰، ج۲۱، ص۵۵)

۲. «هجمه امروز وهابی‌ها علیه شیعیان، در طول تاریخ بی‌سابقه است. در تمام قرن‌ها، مسلمانان گرفتار تفرقه، ستیز، جنگ و اختلاف بودند، ولی هجمه همه جانبه که امروز از سوی عربستان، امارات و ایادی آنها علیه شیعیان وجود دارد، هیچ‌گاه سابقه نداشته است. هجمه‌های تبلیغاتی و جریان‌سازی رسانه‌ای از سوی بیگانگان، به‌ویژه فرقه وهابیت علیه مذهب شیعه و اسلام واقعی، رو به افزایش و نگران‌کننده است». (آیت‌الله جعفر سبحانی در دیدار اعضای کنگره بین‌المللی امام سجاد علیه‌السلام، ۱۳۹۵/۶/۲۸)

۳. مرکز تخصصی علم کلام حوزه علمیه قم تحت اشراف آیت‌الله جعفر سبحانی، مرکز فرهنگی تبلیغی آینده‌سازان تحت اشراف دفتر نهاد مقام معظم رهبری، موسسه بین‌المللی مطالعات اسلامی وابسته به مرکز مدیریت حوزه‌های علمیه و موسسه شیعه‌شناسی تحت اشراف آیت‌الله مکارم شیرازی.

۴. همایش ملی غدیر خم توسط خانم مهدیه اسدی‌مقدم، مدیرعامل موسسه امیدان حضور جوان در ۱۳۹۷/۵/۲۵ در شهر تهران برگزار شده است.

علی علیه‌السلام، بیان می‌کند». (رضی بهابادی و همکاران، ۱۳۹۵، ص۱۳۵)

سیمای امام علی علیه‌السلام، با رویکردهای متفاوتی در آثار بانوان، مورد توجه واقع شده است. مقاله «سیمای امام علی علیه‌السلام در آینه قرآن و حدیث»، نگاشته‌شده در سال ۱۳۷۹ و با رویکردی قرآنی ـ روایی، از جمله این مقالات است (معینی‌نیا، ۱۳۷۹، ص۱۵۳). در این نوشتار، روایت غدیر خم از ابن هشام، گزارشگر سفر حجة الوداع بیان شده است. این رویکرد، در دهه هفتاد مورد توجه نویسندگان بوده است. در دهه هشتاد، سیمای امام علی علیه‌السلام در آثار ادبی، مورد توجه نویسندگان قرار گرفته است به‌طوری‌که مقالاتی با این محوریت تألیف شد. در مقاله «سیمای امام علی علیه‌السلام در مثنوی معنوی» که در سال ۱۳۸۵ توسط رقیه نیساری تدوین شد، نویسنده معتقد است: «در عمق افکار و عقاید مولوی، نوعی ارادت و محبت به امیرالمؤمنین علیه‌السلام و خاندان پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله وجود دارد» (نیساری تبریزی، ۱۳۸۵، ص۱۵۹). نمونه دیگری از این رویکرد را می‌توان در پژوهشی با عنوان: «سیمای امام علی علیه‌السلام در شعر ثنایی» در سال ۱۳۸۹ مشاهده کرد. نویسنده در هر بهره از نوشتار، پس از طرح صفات امام علی علیه‌السلام، احادیث و روایات مربوط به آن را ذکر کرده و در پایان، نمونه ابیات مرتبط با آن مبحث را بیان داشته است. (چالاک و مرادی، ۱۳۸۹، ص۵)

در دهه نود، رویکرد ادبی به موضوع غدیر خم، در آثار نویسندگان دنبال شد و تحولی نیز در آن به وجود آورد؛ به‌طوری‌که در این دوران، نگارش مقالات ادبی، با دید مقایسه‌ای و تطبیقی صورت گرفته است. «سیمای امام علی علیه‌السلام در ادبیات عرب و پارسی»، نوشته مهین‌پری تقی‌نژاد، از جمله این نگارش‌هاست. در این مقاله، اشعار معاصر و مدرن نیز مورد توجه بوده است. (تقی‌نژاد، ۱۳۹۵، ص۱۹)

جمع‌بندی

در تحقیق حاضر، با به‌کارگیری روش فراتحلیل، که پژوهش بر روی پژوهش‌های سایرین است، با بررسی آماری مقالات بانوان با موضوع غدیر خم، بدین نتایج دست یافتیم:

۱. مقالات بانوان (با موضوع غدیر خم) و همچنین کار مشترک آنها با آقایان، که ۶۵ مورد است، نشان می‌دهد که در طی سال‌های (۱۳۷۹ تا ۱۳۹۷ش)، حجم نگارش مقالات، روندی افزایشی داشته و تعداد آنها از ۵ عنوان در دهه ۷۰، به ۳۵ عنوان در دهه ۹۰ رسیده است.

۲. بیشـترین تعداد مقالات بانوان با موضوع غدیر خم، ۹ مورد و مربوط به دهه ۹۰ و سـال ۱۳۹۳ است.

۳. رویکرد مقالات نیز با گذشت زمان، متنوع شده است. در دهه ۷۰، مقالات با چهار رویکرد: روایـی، هنـری، قرآنـی ـ روایـی و کلامی ـ عرفانـی ارائه شـده‌اند. در دهه ۸۰، بـا ده رویکرد: علـوم قرآنـی، روایی، کلامی، تاریخی، ادبی، هنری، ، ادبیـات عرب، روایـی ـ قرآنی، کلامی ـ تاریخی و کلامی ـ تفسیری و در دهه ۹۰، نیز سیزده رویکرد متفاوت شامل: علوم قرآنی، روایی، تفسیری، کلامی، تاریخی، ادبی، هنری، جغرافیایی، ادبیات عرب، مردم‌شناسی و مقالاتی از نوع ترکیبی: روایی ـ تاریخی، کلامی ـ عرفانی و کلامی ـ تفسیری وجود دارد.

۴. در دهـه ۷۰، اغلـب نـگاه پژوهشـگران، به مقـالات روایی و قرآنی بوده، امـا در دهه ۸۰، رویکردهای متنوعی کار شـده است. در این دهه، رویکردهای ادبیات، تاریخ و کلام، بیشترین نوع نگارش‌ها را به خود اختصاص داده است. در دهه ۹۰، این تنوع رویکردی، افزایش می‌یابـد و پژوهشـگران عـلاوه بـر رویکردهای دهه‌هـای قبـل، وارد عرصه‌های تفسیری، عرفانی، جغرافیایی، ادبیات عرب و مردم‌شناسی نیز شده‌اند. در این میان، رویکردهای ادبیات، تاریخی، کلامی و روایی، بیشترین نوع رویکردها در این دهه بوده و بیانگر آن است که تحول چشمگیری در نگرش نویسندگان نسبت به مسائل کلامی ـ اعتقادی صورت گرفته است. علت این تغییر نگرش را می‌توان در عواملی همچون: بسـتر اجتماعـی ـ فرهنگـی و تعامـل ایـران با دیگـر سـرزمین‌ها (گفتگـوی تمدن‌ها)، مدرنیته، توجه سایر ادیان به اسلام، تلاش‌های دشمنان اسلام برای منحرف ساختن نسل جوان و غفلت از ارزش‌های اصیل اسلام و تشیع، مطرح و جستجو کرد.

جدول ۱ ـ آمار کل مقالات

بانوان	مشترك (بانوان و آقایان)	کل مقالات
۳۴	۳۱	۶۵

جدول ۲ ـ معرفی کل مقالات بانوان با موضوع غدیر خم

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۱	مترجم: ناهید برومند و محمدعلی محمدی قره‌قانی (نویسنده: سید محمد رضوی)	خاورشناسان و واقعه غدیر خم	کلامی	دارد	۸۶	مجله سفینه ـ ترویجی
۲	زهرا صالحی ساداتی و حسین آقاحسینی	تحلیلی بر بازتاب جشن‌ها و عیدها در شعر فارسی تا سده هفتم	ادبی	دارد	۸۶	مجله جستارهای ادبی
۳	مریم هرمزی شیخ طبقی و سید محمدباقر حجتی	نقد و بررسی دیدگاه‌های تفسیری فخر رازی در باب دو آیه تبلیغ و اکمال	تفسیری ـ کلامی	این نوشتار بر آن است تا به بیان اقوال و نظرات تفسیری فخر رازی پرداخته و با کمک ادله امامیه، اقوال و دیدگاه‌های او را به چالش کشانده و به تحلیل و نقد آنها بپردازد تا با بررسی دو آیه تبلیغ و اکمال و بیان ادله مناسب عقلی، نقلی و تاریخی، بر دیدگاه و قول امامیه مبنی بر مسئله وصایت و جانشینی حضرت علی علیه‌السلام پس از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله صحه بگذارد	۸۸	مجله صحیفه مبین ـ پژوهشی
۴	نصره باجی و قاسم بستانی	حضرت فاطمه علیهاالسلام و دفاع از ولایت	تاریخی	دارد	۸۹	مجله بانوان شیعه

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۵	زهرا پیشگاهی‌فرد و بهرام نصراللهی‌زاده	حضرت علی﵇ و نقش آرای عمومی در شکل‌گیری نظام سیاسی آرمانی تشیع (امامت)	کلامی تاریخی	قابل جمع بودن نصب الهی و انتخاب مردم و به فعلیت رساندن ولایت امام منصوب از جانب خداوند، بررسی شده است	۸۹	مجله شیعه‌شناسی ـ پژوهشی
۶	فرشته دهقانی، داریوش کاظمی و عنایت‌الله شریف‌پور	بازتاب جشن‌های ایرانی و اعیاد اسلامی در شعر شهریار	ادبی	دارد	۸۹	مجله مطالعات ایرانی
۷	معصومه عبدالله و امیر توحیدی	بررسی سندی زیارت حضرت امیرالمؤمنین علی﵇ در روز غدیر	روایی	ندارد	۸۹	مجله مطالعات نقد ادبی
۸	سارا چالاك و ایوب مرادی	سیمای امام علی﵇ در شعر سنایی	ادبی	دارد	۸۹	مجله نامه پارسی
۹	نفیسه سادات موسوی‌زاده و اسماعیل سلطانی بیرامی	حوزه ارتباط زمان و مکان نزول و تفسیر قرآن	علوم قرآن	نقش زمان و مکان نزول بر تفسیر قرآن و تعیین حوزه کاربرد آن در فهم مقصود آیات نیازمند تبیین است با ملاحظه سوره که در سال دهم هنگام بازگشت از حجة الوداع در غدیر خم بوده	۹۰	مجله معرفت ـ ترویجی

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۱۰	شیرین سالم و عباس عرب	سیمای امام علی علیه‌السلام در اشعار سید حمیری	ادبی	دارد	۹۱	مجله لسان مبین
۱۱	سمیرا باریکانی و محمد همایون سپهر	بررسی مردم‌شناختی اعیاد مذهبی در کلان‌شهر تهران	مردم‌شناسی	اعیاد مذهبی شیعه، معرفی و توصیف می‌شود	۹۲	مجله فرهنگ مردم ایران
۱۲	رعنا نصیرپور ملکی و حمید والی‌زاده	جایگاه والای امام علی علیه‌السلام و حقیقت متجلی در غدیر خم در آیینه غدیریه‌های شریف رضی، ابوفراس همدانی و ابن رومی	ادبی	در این موجز سعی شده با نگاهی نو به ترجمه و تحلیل ابیات، تصویری راستین از احساس فطری و خرد پاك این شاعران بزرگ نسبت به واقعه غدیر و جایگاه والای امیرالمومنین علیه‌السلام ارائه گردد	۹۲	مجله ادبیات شیعه
۱۳	زینب شریفان و حسن مجیدی	بررسی واقعه غدیر در شعر شاعران مسیحی	ادبی	دارد	۹۲	مجله سفینه
۱۴	هاجر زمانی، رسول بلاوی و علی خضری	تجلی اندیشه‌ها و حوادث تاریخی شیعه در شعر سید حمیری	ادبی	ندارد	۹۳	مجله ادبیات شیعه
۱۵	مهین حاجی‌زاده و مسعود باوان پوری	بررسی مدح علوی در دیوان بلون الغار بلون الغدیر اثر معروف عبدالمجید	ادبی	با تکیه بر روش توصیفی تحلیلی، مدح علوی را در این دیوان بررسی کند	۹۳	مجله پژوهش‌نامه نهج‌البلاغه

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۱۶	بتول ملکی، شهید بانو نوری و عزت‌الله مولایی‌نیا	آیات ولایت در پژوهش‌های فریقین؛ شبهه‌ها و پاسخ‌ها	علوم قرآن	با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از پژوهش‌ها و منابع حدیثی، کلامی، تفسیری و رجالی فریقین	۹۳	مجله مطالعات تطبیقی قرآن و حدیث
۱۷	زهره کیانی و محمدرضا حاجی‌اسماعیلی	نقد آرای عثمان خمیس در کتاب نگرشی نو به تاریخ صدر اسلام در پندارانگاری واقعه غدیر	کلامی	مستندات شیعه را در مواجهه با پندارانگاری این واقعه تاریخی، تبیین کرده است	۹۳	مجله پژوهش‌نامه علوی
۱۸	انسیه نجفی فرید و محمد دزفولی	عوامل و زمینه‌های عدم پذیرش ولایت امیرالمؤمنین علیه‌السلام در کلام حضرت زهرا علیهاالسلام	روایی ـ تاریخی	با بررسی خطبه‌ها، گفتگوها و روایات حضرت زهرا علیهاالسلام به واکاوی پدیدارشناسانه عدم گرایش مردم به ولایت حضرت علی علیه‌السلام می‌پردازد که عبارتند از: عوامل بیرونی (تاریخی ـ اجتماعی) و درونی (روانی، اعتقادی و عملی)	۹۴	مجله امامت‌پژوهی ـ پژوهشی

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۱۹	صالحه شریفی و محمد فاکر میبدی	نگاهی تطبیقی به جایگاه تفسیری در مجمع البیان و مفاتیح الغیب (با محوریت آیه ولایت)	تفسیری	با روش تحلیلی توصیفی، درصدد بررسی میزان و نحوه کاربرد قواعد تفسیری نزد این دو مفسر است تا از این رهگذر، منازعات دیرینه شیعه و سنی حول موضوع ولایت، ریشه‌یابی شود	۹۴	مجله مطالعات تطبیقی قرآن و حدیث
۲۰	هاجر خادم‌زاده یگانه و علیرضا رستمی هراتی	نقد دیدگاه آلوسی در آیات اکمال و تبلیغ	تفسیری کلامی	با استناد به نظر علما و مفسرین شیعه، دیدگاه آلوسی را نقد و بررسی می‌کند	۹۴	مجله نامه جامعه
۲۱	زهره بابااحمدی میلانی، نصرت نیل‌ساز و محمدعلی مهدوی‌راد	تحلیل شیوه‌های تأثیرپذیری خطبه غدیر از قرآن کریم	علوم قرآن	دارد	۹۴	مجله آموزه‌های قرآنی
۲۲	فاطمه شریعتی کمال‌آبادی و علی راد	مؤلفه‌های بنیادین امامت در نامه‌های معصومان علیهم‌السلام از امام علی علیه‌السلام تا امام باقر علیه‌السلام	کلامی	ابعاد امامت با تکیه بر نامه‌های امام علی علیه‌السلام تا امام باقر علیه‌السلام تحلیل شده است. بنابراین نصوص مکتوب امامت، یك مفهوم چندبعدی است که ابعادش از هم انفکاک‌ناپذیرند و لازمه پیشوایی امت، دارا بودن اوصاف الهی، اتصاف به پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و بهره‌مندی از صفات شخصی بارز است	۹۴	مجله تحقیقات کلامی ـ پژوهشی

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۲۳	ربابه طاهری دوست‌آباد و حسن مجیدی	سیر تاریخی بنای مسجد غدیر تا تخریب	تاریخی	دارد (انگلیسی)	۹۴	مجله پژوهش‌نامه علوی
۲۴	اعظم شمس‌الدینی‌فرد و ابوالحسن امین مقدسی	نیم‌نگاهی به غدیریه‌های عربی	ادبی	دارد	۹۵	مجله پژوهش‌نامه علوی
۲۵	مرضیه درویشی و احسان قدرت‌اللهی	گرایش‌های شیعی در تصوف علاءالدوله سمنانی	کلامی ـ عرفانی	دیدگاه‌های علاءالدوله درباره واقعه غدیر خم و منصب جانشینی پیامبرﷺ	۹۵	مجله شیعه‌شناسی
۲۶	بی‌بی صدیقه مکی و سید رضا موسوی و محمد رسول آهنگران	هواشناسی غدیر در پاسخ به پرسش «آیا در غدیر، هوا گرم بود؟»	جغرافیایی		۹۵	مجله معرفت کلامی
۲۷	پروانه عروج‌نیا و شهرام صحرایی	نگاهی نو به معنای ولایت	کلامی ـ عرفانی	دارد	۹۶	مجله پژوهش‌نامه عرفان
۲۸	زینب سادات حسینی و عبدالرحمن باقرزاده	یوم الرحبه و تحلیل مواجهه شاهدان غدیر خم با آن	تاریخی	دارد	۹۶	مجله پژوهش‌نامه امامیه

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۲۹	فاطمه زهرا آل ابراهیم و عباس اسماعیلی‌زاده	ارزیابی ارتباط آیه هفتم سوره انشراح با نصب امام علی ﷺ	علوم قرآن	مطابق برخی روایات اهل بیت ﷺ، نزول سوره شرح، به‌ویژه آیه «فاذا فرغت فانصب»، به واقعه غدیر خم و امامت امت اسلامی مربوط می‌شود. اثبات این مطلب، با سه چالش جدی روبه‌رو است: الف) فقدان خاستگاه روایی ب) مکی بودن سوره ج) هماهنگ نبودن با قرائت	۹۶	مجله علوم و قرآن و حدیث
۳۰	رزیتا خواجه‌پور و علیرضا صابریان	امامت حضرت علی ﷺ از دیدگاه احادیث شیعه و سنی	روایی	دارد	۹۶	مجله مطالعات علوم سیاسی و حقوق و فقه
۳۱	سیده زینب حسینی‌زاده، فتحیه فتاحی‌زاده و محمد جانی‌پور	تحلیل محتوای سه خطبه غدیر با رویکرد لایه‌شناسی مضمونی	روایی	دارد	۹۷	مجله مطالعات فهم حدیث
۳۲	مترجم: ناهید برومند و محمد علی محمدی قرقانی (نویسنده: سید محمد رضوی)	خاورشناسان و واقعه غدیر خم	کلامی	دارد	۸۶	مجله سفینه – ترویجی

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۳۳	زهرا صالحی ساداتی و حسین آقاحسینی	تحلیلی بر بازتاب جشن‌ها و عیدها در شعر فارسی تا سده هفتم	ادبی	دارد	۸۶	مجله جستارهای ادبی
۳۴	مریم هرمزی شیخ طبقی و سید محمدباقر حجتی	نقد و بررسی دیدگاه‌های تفسیری فخر رازی در باب دو آیه تبلیغ و اکمال	تفسیری ـ کلامی	این نوشتار بر آن است تا به بیان اقوال و نظرات تفسیری فخر رازی پرداخته و با کمک ادله امامیه، اقوال و دیدگاه‌های او را به چالش کشانده و به تحلیل و نقد آنها بپردازد تا با بررسی دو آیه تبلیغ و اکمال و بیان ادله مناسب عقلی، نقلی و تاریخی، بر دیدگاه و قول امامیه مبنی بر مسئله وصایت و جانشینی حضرت علی علیه‌السلام پس از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله صحه بگذارد	۸۸	مجله صحیفه مبین ـ پژوهشی

جدول ۳ ـ معرفی مقالات مشترک بانوان و آقایان با موضوع غدیر خم

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۱	مترجم: ناهید برومند و محمدعلی محمدی قره‌قانی (نویسنده: سید محمد رضوی)	خاورشناسان و واقعه غدیر خم	کلامی	دارد	۸۶	مجله سفینه ـ ترویجی
۲	زهرا صالحی ساداتی و حسین آقاحسینی	تحلیلی بر بازتاب جشن‌ها و عیدها در شعر فارسی تا سده هفتم	ادبی	دارد	۸۶	مجله جستارهای ادبی
۳	مریم هرمزی شیخ طبقی و سید محمدباقر حجتی	نقد و بررسی دیدگاه‌های تفسیری فخر رازی در باب دو آیه تبلیغ و اکمال	تفسیری ـ کلامی	این نوشتار بر آن است تا به بیان اقوال و نظرات تفسیری فخر رازی پرداخته و با کمک ادله امامیه، اقوال و دیدگاه‌های او را به چالش کشانده و به تحلیل و نقد آنها بپردازد تا با بررسی دو آیه تبلیغ و اکمال و بیان ادله مناسب عقلی، نقلی و تاریخی، بر دیدگاه و قول امامیه مبنی بر مسئله وصایت و جانشینی حضرت علی علیه‌السلام پس از پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله صحه بگذارد	۸۸	مجله صحیفه مبین ـ پژوهشی
۴	نصره باجی و قاسم بستانی	حضرت فاطمه علیهاالسلام و دفاع از ولایت	تاریخی	دارد	۸۹	مجله بانوان شیعه

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۵	زهرا پیشگاهی‌فرد و بهرام نصراللهی‌زاده	حضرت علی علیه‌السلام و نقش آرای عمومی در شکل‌گیری نظام سیاسی آرمانی تشیع (امامت)	کلامی تاریخی	قابل جمع بودن نصب الهی و انتخاب مردم و به فعلیت رساندن ولایت امام منصوب از جانب خداوند، بررسی شده است	۸۹	مجله شیعه‌شناسی ـ پژوهشی
۶	فرشته دهقانی، داریوش کاظمی و عنایت‌الله شریف‌پور	بازتاب جشن‌های ایرانی و اعیاد اسلامی در شعر شهریار	ادبی	دارد	۸۹	مجله مطالعات ایرانی
۷	معصومه عبدالله و امیر توحیدی	بررسی سندی زیارت حضرت امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام در روز غدیر	روایی	ندارد	۸۹	مجله مطالعات نقد ادبی
۸	سارا چالاك و ایوب مرادی	سیمای امام علی علیه‌السلام در شعر سنایی	ادبی	دارد	۸۹	مجله نامه پارسی
۹	نفیسه سادات موسوی‌زاده و اسماعیل سلطانی بیرامی	حوزه ارتباط زمان و مکان نزول و تفسیر قرآن	علوم قرآن	نقش زمان و مکان نزول بر تفسیر قرآن و تعیین حوزه کاربرد آن در فهم مقصود آیات نیازمند تبیین است با ملاحظه سوره که در سال دهم هنگام بازگشت از حجة الوداع در غدیر خم بوده	۹۰	مجله معرفت ـ ترویجی

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۱۰	شیرین سالم و عباس عرب	سیمای امام علی علیه‌السلام در اشعار سید حمیری	ادبی	دارد	۹۱	مجله لسان مبین
۱۱	سمیرا باریکانی و محمد همایون سپهر	بررسی مردم‌شناختی اعیاد مذهبی در کلان‌شهر تهران	مردم‌شناسی	اعیاد مذهبی شیعه، معرفی و توصیف می‌شود	۹۲	مجله فرهنگ مردم ایران
۱۲	رعنا نصیرپور ملکی و حمید والی‌زاده	جایگاه والای امام علی علیه‌السلام و حقیقت متجلی در غدیر خم در آیینه غدیریه‌های شریف رضی، ابوفراس همدانی و ابن رومی	ادبی	در این موجز سعی شده با نگاهی نو به ترجمه و تحلیل ابیات، تصویری راستین از احساس فطری و خرد پاك این شاعران بزرگ نسبت به واقعه غدیر و جایگاه والای امیرالمومنین علیه‌السلام ارائه گردد	۹۲	مجله ادبیات شیعه
۱۳	زینب شریفان و حسن مجیدی	بررسی واقعه غدیر در شعر شاعران مسیحی	ادبی	دارد	۹۲	مجله سفینه
۱۴	هاجر زمانی، رسول بلاوی و علی خضری	تجلی اندیشه‌ها و حوادث تاریخی شیعه در شعر سید حمیری	ادبی	ندارد	۹۳	مجله ادبیات شیعه

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۱۵	مهین حاجی‌زاده و مسعود باوان پوری	بررسی مدح علوی در دیوان بلون الغار بلون الغدیر اثر معروف عبدالمجید	ادبی	با تکیه بر روش توصیفی تحلیلی، مدح علوی را در این دیوان بررسی کند	۹۳	مجله پژوهش‌نامه نهج البلاغه
۱۶	بتول ملکی، شهید بانو نوری و عزت‌الله مولایی‌نیا	آیات ولایت در پژوهش‌های فریقین؛ شبهه‌ها و پاسخ‌ها	علوم قرآن	با روش توصیفی تحلیلی و با استفاده از پژوهش‌ها و منابع حدیثی، کلامی، تفسیری و رجالی فریقین	۹۳	مجله مطالعات تطبیقی قرآن و حدیث
۱۷	زهره کیانی و محمدرضا حاجی‌اسماعیلی	نقد آرای عثمان خمیس در کتاب نگرشی نو به تاریخ صدر اسلام در پندارانگاری واقعه غدیر	کلامی	مستندات شیعه را در مواجهه با پندارانگاری این واقعه تاریخی، تبیین کرده است	۹۳	مجله پژوهش‌نامه علوی
۱۸	انسیه نجفی فرید و محمد دزفولی	عوامل و زمینه‌های عدم پذیرش ولایت امیرالمؤمنین علیه‌السلام در کلام حضرت زهرا علیهاالسلام	روایی ـ تاریخی	با بررسی خطبه‌ها، گفتگوها و روایات حضرت زهرا علیهاالسلام به واکاوی پدیدارشناسانه عدم گرایش مردم به ولایت حضرت علی علیه‌السلام می‌پردازد که عبارتند از: عوامل بیرونی (تاریخی ـ اجتماعی) و درونی (روانی، اعتقادی و عملی)	۹۴	مجله امامت‌پژوهی ـ پژوهشی

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۱۹	صالحه شریفی و محمد فاکر مبیدی	نگاهی تطبیقی به جایگاه تفسیری در مجمع البیان و مفاتیح الغیب (با محوریت آیه ولایت)	تفسیری	با روش تحلیلی توصیفی، درصدد بررسی میزان و نحوه کاربرد قواعد تفسیری نزد این دو مفسر است تا از این رهگذر، منازعات دیرینه شیعه و سنی حول موضوع ولایت، ریشه‌یابی شود	۹۴	مجله مطالعات تطبیقی قرآن و حدیث
۲۰	هاجر خادم‌زاده یگانه و علیرضا رستمی هراتی	نقد دیدگاه آلوسی در آیات اکمال و تبلیغ	تفسیری کلامی	با استناد به نظر علما و مفسرین شیعه، دیدگاه آلوسی را نقد و بررسی می‌کند	۹۴	مجله نامه جامعه
۲۱	زهره باباا‌حمدی میلانی، نصرت نیل‌ساز و محمدعلی مهدوی‌راد	تحلیل شیوه‌های تأثیرپذیری خطبه غدیر از قرآن کریم	علوم قرآن	دارد	۹۴	مجله آموزه‌های قرآنی
۲۲	فاطمه شریعتی کمال‌آبادی و علی راد	مؤلفه‌های بنیادین امامت در نامه‌های معصومان علیهم‌السلام از امام علی علیه‌السلام تا امام باقر علیه‌السلام	کلامی	ابعاد امامت با تکیه بر نامه‌های امام علی علیه‌السلام تا امام باقر علیه‌السلام تحلیل شده است. بنابراین نصوص مکتوب امامت، یك مفهوم چندبعدی است که ابعادش از هم انفکاک‌ناپذیرند و لازمه پیشوایی امت، دارا بودن اوصاف الهی، اتصاف به پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله و بهره‌مندی از صفات شخصی بارز است	۹۴	مجله تحقیقات کلامی ـ پژوهشی

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۲۳	ربابه طاهری دوست‌آباد و حسن مجیدی	سیر تاریخی بنای مسجد غدیر تا تخریب	تاریخی	دارد (انگلیسی)	۹۴	مجله پژوهش‌نامه علوی
۲۴	اعظم شمس‌الدینی‌فرد و ابوالحسن امین مقدسی	نیم‌نگاهی به غدیریه‌های عربی	ادبی	دارد	۹۵	مجله پژوهش‌نامه علوی
۲۵	مرضیه درویشی و احسان قدرت‌اللهی	گرایش‌های شیعی در تصوف علاءالدوله سمنانی	کلامی ـ عرفانی	دیدگاه‌های علاءالدوله درباره واقعه غدیر خم و منصب جانشینی پیامبر صلی الله علیه و آله	۹۵	مجله شیعه‌شناسی
۲۶	بی‌بی صدیقه مکی و سید رضا موسوی و محمد رسول آهنگران	هواشناسی غدیر در پاسخ به پرسش «آیا در غدیر، هوا گرم بود؟»	جغرافیایی		۹۵	مجله معرفت کلامی
۲۷	پروانه عروج‌نیا و شهرام صحرایی	نگاهی نو به معنای ولایت	کلامی ـ عرفانی	دارد	۹۶	مجله پژوهش‌نامه عرفان
۲۸	زینب سادات حسینی و عبدالرحمن باقرزاده	یوم الرحبه و تحلیل مواجهه شاهدان غدیر خم با آن	تاریخی	دارد	۹۶	مجله پژوهش‌نامه امامیه

ردیف	نام نویسنده	عنوان مقاله	گونه‌شناسی	چکیده	سال تألیف	محل چاپ
۲۹	فاطمه زهرا آل ابراهیم و عباس اسماعیلی‌زاده	ارزیابی ارتباط آیه هفتم سوره انشراح با نصب امام علی علیه‌السلام	علوم قرآن	مطابق برخی روایات اهل بیت علیهم‌السلام، نزول سوره شرح، به‌ویژه آیه «فاذا فرغت فانصب»، به واقعه غدیر خم و امامت امت اسلامی مربوط می‌شود. اثبات این مطلب، با سه چالش جدی روبه‌رو است: الف) فقدان خاستگاه روایی ب) مکی بودن سوره ج) هماهنگ نبودن با قرائت	۹۶	مجله علوم و قرآن و حدیث
۳۰	رزیتا خواجه‌پور و علیرضا صابریان	امامت حضرت علی علیه‌السلام از دیدگاه احادیث شیعه و سنی	روایی	دارد	۹۶	مجله مطالعات علوم سیاسی و حقوق و فقه
۳۱	سیده زینب حسینی‌زاده، فتحیه فتاحی‌زاده و محمد جانی‌پور	تحلیل محتوای سه خطبه غدیر با رویکرد لایه‌شناسی مضمونی	روایی	دارد	۹۷	مجله مطالعات فهم حدیث

جدول ۴ ـ آمار مقالات در دهه‌ها

دهه	تعداد مقالات
دهه ۷۰	۵
دهه ۸۰	۲۵
دهه ۹۰	۳۵

جدول ۵ ـ آمار رویکردها در بازه زمانی ۱۳۷۹ ـ ۱۳۹۷

سال	ادبی	هنری	روایی	روایی قرآنی	روایی تاریخی	تاریخی	تفسیری	علوم قرآنی	کلامی	کلامی عرفانی	کلامی تاریخی	کلامی تفسیری	جغرافیایی	ادبیات عرب	مردم‌شناسی
۷۹			۱	۱						۱					
۸۰		۱		۱											
۸۱		۱													
۸۳											۱				
۸۴					۱	۱									
۸۵	۱														

سال	۸۶	۸۷	۸۸	۸۹	۹۰	۹۱	۹۲	۹۳	۹۴	۹۵	۹۶	۹۷
ادبی	۱		۱	۲	۲	۱	۲	۲		۲		
هنری										۱		
روایی				۱					۱	۱	۲	۱
روایی قرآنی									۱			
روایی تاریخی												
تاریخی	۱			۲	۱			۲	۱	۱	۱	
تفسیری								۱	۱	۱		
علوم قرآنی			۱		۱			۱	۱		۱	
کلامی	۱	۱			۱		۱	۲	۱			
کلامی عرفانی										۱	۱	
کلامی تاریخی				۱								
کلامی تفسیری			۱						۱			
جغرافیایی										۱		
ادبیات عرب					۱			۱	۱			
مردم‌شناسی							۱					

فهرست منابع

۱. ارفع، فاطمه سادات، ۱۳۸۴ش، «حامیان ولایت»، بانوان شیعه، ش۳.
۲. برومند، ناهید و محمدی قره‌قانی، محمدعلی، ۱۳۸۶ش، «خاورشناسان و واقعه غدیر خم»، سفینه، ش۱۴.
۳. پاك‌روان، مرضیه، ۱۳۸۴ش، «مرز نوآوری و بدعت»، نامه جامعه، ش۱۷.
۴. تقی‌نژاد، مهین‌پری، ۱۳۹۵ش، «سیمای امام علی علیه‌السلام در ادبیات عرب و پارسی»، تحقیقات جدید در علوم انسانی، ش۷.
۵. چالاک، سارا و مرادی، ایوب، ۱۳۸۹ش، «سیمای امام علی علیه‌السلام در شعر سنایی»، نامه پارسی، ش۵۳.
۶. رضی بهابادی، بی‌بی‌سادات، فتاحی‌زاده، فتحیه؛ حاجی‌عسگری، زهرا و معتمد لنگرودی، فرشته، ۱۳۹۵ش، «روش‌شناسی استنادهای علامه امینی در اثبات ولایت امام علی علیه‌السلام در الغدیر»، پژوهش‌نامه نهج‌البلاغه، ش۵۰.
۷. زاهدی، شمس‌السادات و محمدی، ابوالفضل، ۱۳۸۴ش، «فراتحلیل راهی به‌سوی شناسایی ارزشیابی ترکیب و تلخیص پژوهش‌های گذشته»، فصلنامه مطالعات مدیریت، ش۴۷.
۸. سبحانی، جعفر، ۱۳۹۵ش، کنگره بین‌المللی امام سجاد علیه‌السلام، برگرفته از: www.tohid.ir
۹. شریفیان، زینب و مجیدی، حسن، ۱۳۹۲ش، «بررسی واقعه غدیر در شعر شاعران مسیحی»، سفینه، ش۳۸.
۱۰. شمس، علیرضا، ۱۳۸۷ش، «غدیر خم در آثار شرق شناسان»؛ pajoohe.ir.
۱۱. عابدی، احمد؛ عریضی، حمیدرضا و محمدزاده، فاطمه، ۱۳۸۵ش، «درآمدی بر روش پژوهش فراتحلیل در تحقیقات آموزشی»، حوزه و دانشگاه، ش۴۹، ص۱۲۱ ـ ۱۴۰.
۱۲. فرهمندپور، فهیمه، ۱۳۸۳ش، «جانشینی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله، انتقال کاریزما»، تاریخ اسلام، ش۱۸.
۱۳. کیانی، محمدحسین، ۱۳۹۲ش، «چالش تربیت اسلامی»، تربیت تبلیغی، ش۱.
۱۴. لالانی، آرزینا، ۱۳۸۱ش، نخستین اندیشه‌های شیعی، ترجمه: فریدون بدره‌ای، تهران: شر فروزان‌فر.
۱۵. مطهری، مرتضی، ۱۳۹۰ش، مجموعه آثار، تهران: صدرا.
۱۶. معینی‌نیا، مریم، ۱۳۷۹ش، «بررسی فضایل حضرت علی علیه‌السلام و مسئله امامت»، فقه و حقوق خانواده، ش۲۸.
۱۷. مکی، بی‌بی صدیقه؛ موسوی واعظ، سید رضا و آهنگران، محمدرسول، ۱۳۹۵ش، «هواشناسی غدیر»، معرفت کلامی، ش۱.
۱۸. نصیرپور ملکی، رعنا و والی‌زاده، حمید، ۱۳۹۲ش، «جایگاه والای امام علی علیه‌السلام و حقیقت متجلی در غدیر خم در آیینه غدیریه‌های شریف رضی، ابوفراس همدانی و ابن رومی»، ادبیات شیعه، ش۳۰.
۱۹. نیساری تبریزی، رقیه، ۱۳۸۵ش، «تبیین دیدگاه مولانا در مورد امیرمومنان علیه‌السلام و بازنمایی جلوه‌هایی از کلام ایشان در اشعار مولانا»، ادبیات عرفانی و اسطوره‌شناختی، ش۳.
۲۰. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر مقام معظم رهبری؛ http://www.leader.ir/fa